

İYELİK TAMLAMASINDA ÇOKLUK ÜÇÜNCÜ KİŞİ SORUNU

Doç. Dr. Mustafa S. KACALIN

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü

İlgi tamlaması, iyelik tamlaması, ad tamlaması gibi kelime öbeklerinde görülen ikili ilişkilerde, sahip olanlar ile sahip olunanlar arasında sayı farklılığı bulunabilir. Sahip olan ve sahip olunan birer tane ise adlandırmada bir anlaşmazlık olmaz, fakat *sahip olanlar* çok, sahip olunan tek ise o zaman bu yeni duruma yeni bir ad vermek gerekmez mi? Buna biz *ortak olanlar* demek istiyoruz. Bir kişi birden çok nesneye sahip olabileceği gibi birden çok kişi de bir nesneye sahip olabilir; dolayısıyla çokluk, sahip olanlarda olursa *ortaklık* ortaya çıkar. Başka bir deyişle: Bazı iyelik ekleriyle hem sahiplenilen kişi sayısı, hem de sahip olunan nesne sayısı belirtilmektedir, bu belirtişe göre iki ayrı adlandırma olmalıdır.

Konumuz çokluk 3. kişi iyelik eklerinde ortaya çıkan ifade olduğundan burada çokluk kavramına değinilecektir.

Çokluk

Adlar dil anlayışımızda kavrama karşılık tek kullanılan kelimelerdir. Bir ad birkaç kelimedenden de oluşur. Bu bakımdan adları bir anlam kutucuğu diye algılamak daha sağlıklı olacaktır. Şöyle ki: yüz yirmi üç sayısı kendisini oluşturan bir, iki ve üçten ayrı tek bir sayı ve tek bir addır. Bu durumda nasıl bir, iki ve üçü ayrı ayrı görmüyor, ayrı ayrı algılamıyorsak, adını da yazılış bakımından ayrı ayrı görsek de ayrı ayrı algılayamayız. Bir, iki, üç ve yüz yirmi üç = yüzyirmiüç, bunlar başka başka şeylerdir. Nasıl *sarı ev* tek bir kavram ise *yüz yirmi üç* de bir kavramdır. Yüz yirmi üç, öbeğinde çok sayıda kelime kullanılıyor ama kendisi kavram olarak tektir. Yüz yirmi üç taneden oluşan bir bütün ile yüz yirmi üçüncü kendi başlarına birer teklik ifade ederler. Kelime

olarak da çokluk eki almadığından zaten teklik görünümündedir. Tıpkı *ordu* ve *orman* kelimelerinin çokluğu içerseler de teklik olmaları gibi. İşte anlam kutucuğunun içi ne ifade ederse etsin kavramlar tektir. Çokluk, kelimenin dışındaki bir kavram olmalıdır. Yüz yirmi üçün tekleri ayrı ayrı sayıldığında yüz yirmi üç taneden oluşan bir çokluk olur, ama yüz yirmi üç olmaz.

Teklik ve çokluk kavramlı çekimi iyelikli öbeklerde görelim:

Olması gereken durum			
I		II	
	[ayakkabı]+ø		[ayakkabılar]+ø
	<u>Tek kişi tek nesne</u>		<u>Tek kişi çok nesne</u>
	ben+ ^İ m ayakkabı+m		ben+ ^İ m ayakkabılar+ ^İ m
	sen+ ^İ ñ ayakkabı+ñ		sen+ ^İ ñ ayakkabılar+ ^İ ñ
	on+ ^U ñ ayakkabı+sı		on+ ^U ñ ayakkabılar+ı
	<u>Çok kişi ortak (tek) nesne</u>		<u>Çok kişi tek tek nesne</u>
	biz + ^İ m		ayakkabı+m ^İ z biz + ^İ m
	ayakkabılar+ ^İ m ^İ z		
	siz + ^İ ñ		ayakkabı+ñ ^İ z siz + ^İ ñ
	ayakkabılar+ ^İ ñ ^İ z		
	onlar+ ^İ ñ ayakkabı+ ı lar		onlar+ ^İ ñ ayakkabılar+ ı lar

Burada anlam içinde teklik çokluk ayrımı yapılsa da anlam kutucuğu çokluk almadığına göre çokluk kavramı nesnenin dışında değil içinde düşünülmelidir. Postaya verilen ve 20 kitaptan oluşan bir paket için kitaplar veya paket kelimesi bir parça nesneyi karşılamakta, ancak soranın kastı ve bakışına göre değişebilmektedir. Şöyle ki: *Kitaplar geldi mi?* sorusunda soran için tek tek önem söz konusudur. 1. Ya aynı cinsten 20 kitap vardır a) değişik kişilere satacaktır b) 20 kişilik bir öbeğe birer birer verecektir, çoğunluğun ihtiyacını karşılamak düşüncesi hakimdir; 2. ya da her biri kendi başına önemli olan ayrı ayrı 20 kitap vardır. “Paket geldi mi?” sorusunda soran için tek bir

önem söz konusudur. Bu ya paketin kendisidir, ki o da bir tanedir, ya da içinden kendisi için alacağı *bir tek kitaptır*.

Çokluk eki sonuna geldiği kelimeleri kapsar, kendilerinden önceki bütünlüğü ilgilendirirler. *Ayakkabı+lar*'da ayakkabı'nın sayısı çoktur, *ayakkabılık+lar*'da ayakkabılık'ın sayısı çoktur. Buna göre iyelik eklerinin sonuna gelen *+lar* hükmündeki *+z* ile ekler çokluk olmaktadır ve bu /z/ üçüncü kişide bulunmadığı için üçüncü kişinin çokluğu yoktur. *+m* teklik *+m'z* çokluk, *+ñ* teklik *+ñ'z* çokluk, *+ı* teklik *+ı'z* çokluk (yoktur). *+lar* kendisinden sonra gelen *+ı*'yı değil kendisinden önce gelen ad'ı çokluk yaptığından *+ları* diye bir ek olamaz ve Türkçede kavramı varsa bile üçüncü kişi çokluk iyelik eki yoktur ya da yıpranarak bozulmuş, yapısı değişmiştir.

Burada üçüncü kişilere bakıldığında insan şu sorularla karşılaşmaktadır:

1. *Ben sen* diye ayrılan zamirlere koşut olarak *on* diye bir zamir olmalıdır, veya *o* diye bir zamirin *n*'yi kendisine eklemesinden ortaya çıkan (*be+n*, *se+n*, *o+n* gibi) bir durum. Öyle anlaşılıyor ki burada kullanılan *o* ya başka bir *o*'nun ödünçlenmesi, ya da eski bir *a*'nın *o*'ya dönüşmesidir. Birinci hecede düz geniş ünlülerin yuvarlak genişle yer değiştirmesi az da olsa vardır (*askançula-* ~ *oskançula-* 'hafife almak', *az-* ~ *oz-* '(hadden) geçmek', *aygur* ~ *oygur* (?) 'uygur', *etmek* ~ *ötmek* 'ekmek'). Buna göre *bi+n*, *si+n*, **i+n* veya *be+n*, *se+n*, **a+n*'li bir biçim gerekmektedir. Bu durum çoklukta kendisini ortaya çıkarmatadır: *onlar+ıñ*; burada *+lar ben* ve *sen*'deki gibi kök kelimedenden sonra gelmiştir. Bugün kelime *o*'ya dayandırıldığı için tabii ki *o+nuñ* diye ayrılacaktır.

2. İlgi [=bağlama, tamlama] durumu eki *+ñ* olmalıdır. Bu durumun burada ele alınması konumuzun dışındadır.

3. *Ayakkabılar+ılar* diye bir biçim kullanılmaz. Burada *+lar*'ın çokluk ifadesinin dışındaki görevlerinin varlığı dolayısıyla konumuz dışında kalan bir durum söz konusu. Bu olsa olsa *ayakkabılar+lari* olabilirdi. Bu da kullanılmaz. İkinci *+ları* yıpranmış doğrudan *+ı* eklenmiş görülüyor, yani *ayakkabılar+[lar]ı* > *ayakkabılar+ı* olmuştur. Burada yeni bir sorun ortaya çıkıyor: Acaba hafıza *ayakkabılar+ı* diye mi algılıyor yoksa *ayakkabı+lari* diye mi? Karşılaştırmada ortaya çıkan şu ki; 3. kişilerde çokluk sınıflaması yok. Çokluk [**+ız* (< *+ı+z*), **+sız* (< *+sı+z*); **+uz* (< *o+z*) gibi] özel bir eki de yok. Burada akla şu gelebilir; 3. kişilerde kimi zaman eksizlik de bir ektir.

Karşılığında sonuç olarak şu söylenebilir; +*t*'yi aldığına göre ek +*t*'dir. Öyleyse çokluk 3. kişilerde de ek teklikteki +*t*'dir.

Çok kişi ortak (tek) nesne

onlar+^lñ ayakkabı+ları

Çok kişi tek tek nesne

onlar+^lñ ayakkabılar+ı

Peki bu ayırımlar yapılmadan *onların ayakkabıları* ve *onların ayakkabıları* arasında ne fark vardır? Dil bunu başka bir kullanıma mı aktarıyor?

Genel kullanımın şu teklifi verdiğini tespit ediyoruz:

Çok kişi ortak (tek tek) nesne

onlar+^lñ ayakkabı+sı

Çok kişi tek tek (çok) nesne

onlar+^lñ ayakkabılar+ı

Buna göre teklik ve çokluklarıyla üçüncü kişiler::

Tek kişi tek nesne

on+^uñ ayakkabı+sı

Tek kişi çok nesne

on+^uñ ayakkabılar+ı

Çok kişi ortak (tek tek) nesne

onlar+^lñ ayakkabı+sı

Çok kişi tek tek (çok) nesne

onlar+^lñ ayakkabılar+ı

Burada bir an *onun* ve *onların* kelimelerinin yazılmadığını düşünelim. O zaman iki tane *ayakkabısı* ve iki tane *ayakkabıları* ortaya çıkacaktır. Bu da sahip olanları ve sahip olunanları karıştıracaktır. Böylece tablo şöyle değişecektir:

Bugünkü dildeki durum

I

[ayakkabı]+ø

Tek kişi tek nesne

II

[ayakkabılar]+ø

Tek kişi çok nesne

ben+^İm ayakkabı+m

sen+^İñ ayakkabı+ñ

o+nuñ ayakkabı+sı

ben+^İm ayakkabılar+^İm

sen+^İñ ayakkabılar+^İñ

o+nuñ ayakkabılar+ı

Çok kişi ortak (tek tek) nesne

biz +^İm
ayakkabılar+^İm¹z

siz +^İñ
ayakkabılar+^İñ¹z

onlar+^İñ ayakkabı+sı

Çok kişi tek tek (çok) nesne

ayakkabı+m¹z biz +^İm

ayakkabı+ñ¹z siz +^İñ

onlar+^İñ ayakkabılar+ı

Ekler ise a şöyle olmalıdır:

Teklik +m

Teklik +ñ

Teklik +ı

Çokluk +m¹z

Çokluk +ñ¹z

Çokluk «onların» +ı

SONUÇ

Çokluk 3. kişi iyelik tamlamasında ikinci unsurun çekimli olmasının etkisinde kalarak zamir unsurunu söylememek, anlama kapalılık getirmektedir. Hukuk dilinde karışıklığa yol açmamak, tartışmalara ve yorumlara meydan vermemek için çokluk üçüncü kişi zamirinin (onların) iyelik tamlamalarında kullanılması kaçınılmazdır.